

Το Μετόχιο του Ξηροποτάμου

● Του Κωστή Κοκκινόφτα

Ερευνητή Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου

Στα παλαιότερα χρόνια, και ιδίως κατά την Τουρκοκρατία (1571-1878), η Μονή Κύκκου διατηρούσε ένα πολύ καλά οργανωμένο δίκτυο Μετοχίων, τόσο εντός, όσο και εκτός Κύπρου, που συνέτειναν, ώστε να καταστεί οικονομικά αυτοδύναμη. Στην αξιοποίηση των περιουσιακών στοιχείων των Μετοχίων αυτών εντοπίζονται οι ρίζες της μετέπειτα οικονομικής της ευρωστίας, που της επέτρεψε να αποτελέσει μία από τις κυριότερες πηγές χρηματοδότησης της μορφωτικής προσπάθειας του κυπριακού λαού και ενίσχυσης των εθνικών διεκδικήσεων του στα χρόνια της Αγγλοκρατίας (1878-1960). Ανάμεσα στα Μετόχια αυτά εξέχουσα θέση κατέχει το Μετόχιο του Ξηροποτάμου στην Πεντάγεια, το οποίο βρίσκεται σήμερα στην κατεχόμενη από τα τουρκικά στρατεύματα εισβολής περιοχή της πατρίδας μας, που το μετέτρεψαν σε στρατόπεδο των δυνάμεων κατοχής.

Σύμφωνα με ιστορικές μαρτυρίες, η Μονή Κύκκου ιδρύθηκε στα τέλη του 11ου αιώνα με οικονομική συμβολή του Βυζαντινού αυτοκράτορα Αλέξιου Κομνηνού (1081-1118), ο οποίος μερίμνησε και για την εξασφάλιση των αναγκαίων οικονομικών πόρων για την επιβίωσή της με την παραχώρηση τριών μεγάλων Μετοχίων, που αποτελούνταν από τα χωριά Μήλο, Μηλικούρι και Περιστερώνα (1). Όπως αναφέρεται στα τέσσερα χειρόγραφα της ιστορίας της, των ετών 1614, 1661, 1695 και των αρχών του 18ου αιώνα, που διασώζουν παλαιότερες καταγραφές, κατά τα πρώτα χρόνια μετά την ίδρυσή της προστέθηκε στην κτηματική περιουσία της και το Μετόχιο του Αγίου Γεωργίου της Πεντάγειας, που δωρήθηκε από κάποιο Βυζαντινό Δούκα, ο οποίος ονομαζόταν Γεώργιος (2).

Το Μετόχιο αυτό ήταν γνωστότερο με την ονομασία «Ξηροπόταμος», όνομα που προέρχεται από παρακείμενο χείμαρρο, ο οποίος πηγάζει στα βόρεια του χωριού Βυζακιά και διέρχεται από την περιοχή (3). Αποτελείτο από μοναστηριακά κτήρια και μεγάλη έκταση καλλιεργήσιμης γης και βοσκοτόπων, καθώς και εκκλησία αφιερωμένη στον Άγιο Γεώργιο, που βρισκόταν σε κοντινή τοποθεσία, πλησίον του νερομύλου του Μετοχίου. Η τελευταία, όμως, κατέπεσε σε ερείπια στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, περίοδο κατά την οποία ανηγέρθη η σημερινή εκκλησία, που αφιερώθηκε στους Αγίους Σέργιο και Βάκχο. Σε αυτήν εκκλησιάζονταν και οι κάτοικοι της παρακείμενης Πεντάγειας, μέχρι το 1953, που ανήγειραν δική τους, αφιερωμένη στον Άγιο Νικόλαο (4).

Στο Μετόχιο εκκαλλιεργούντο σιτηρά, ελιές, εσπεριδοειδή, κηπευτικά και διάφορα άλλα προϊόντα. Εξακολούθησε δε να επανδρώνεται από μέλη της αδελφότητας της Μονής μέχρι το 1956, που ενοικιάστηκε στον Κώστα Μαγγλή, ο οποίος δημιούργησε στις γύρω εκτάσεις μεγάλο αγρόκτημα από εσπεριδοειδή. Τελευταίοι μοναχοί, που υπηρέτησαν σε αυτό, ήταν ο σημερινός εκκλησιάρχης της Μονής Κύκκου, π. Ευγένιος, και ο Ιερομόναχος Κλεόπας, οι οποίοι απεχώρησαν το 1957 και το 1959, αντιστοίχως (5).

Η παλαιότερη μαρτυρία σύνδεσης της Μονής Κύκκου με το Μετόχιο του Ξηροποτάμου ανάγεται στα χρόνια της Λατινοκρατίας (1191-1571), και εντοπίζεται σε έγγραφο, που αφορά έσοδα και έξοδά της, μεταξύ της 21ης Φεβρουαρίου 1553 και της 7ης Μαρτίου 1554. Όπως σημειώνεται σχετικά, η Μονή είχε στην κυριότητά της την περίοδο αυτή μερικά κτήματα γύρω από το κεντρικό μοναστη-

ριακό οικοδόμημά της, καθώς και τα Μετόχια Άγιος Γεώργιος στην Πεντάγεια και Άγιος Νικόλαος στον Ακάμα. Σύμφωνα με το έγγραφο, στον Άγιο Γεώργιο παράγονταν σιτάρι, κριθάρι, κουκιά και φακές, υπήρχε κοπάδι από 200 αιγοπρόβατα, κα-

θώς και δύο νερόμυλοι, που απέδιδαν ένα σταθερό εισόδημα από την ενοικίασή τους στους φραγκομάτες χωρικούς της Πεντάγειας (6).

Πολύ περισσότερες πληροφορίες έχουμε για το Μετόχιο και τη σύνδεσή του με τη Μονή Κύκκου

στα χρόνια της Τουρκοκρατίας και Αγγλοκρατίας. Τότε, εξαιτίας του δύσβατου οδικού δικτύου προς τη Μονή, αποτελούσε τον ενδιάμεσο σταθμό κατά τις διακινήσεις των μελών της αδελφότητας, ή των προσκυνητών και περιηγητών από και προς τη Λευκωσία. Ανάμεσά τους περιλαμβάνονται ο Άγγλος διπλωμάτης Ουίλιαμ Τέρνερ, ο οποίος το 1815 σημείωσε ότι διέμεναν σε αυτό 20 με 25 μοναχοί, και ο Γάλλος περιηγητής Εμίλ Ντεσάμπι, που το επισκέφθηκε το 1893 (7). Επίσης, στο Μετόχιο εναπέθεταν προσωρινά τη θαυματουργή εικόνα της Παναγίας της Κυκκώτισσας, όσες φορές μεταφερόταν από τους μοναχούς στη Λευκωσία, όπου πραγματοποιούνταν λιτανείες και δεήσεις, κατά τις περιόδους της ανομβρίας, όπως το 1781 και το 1887(8).

Στο Αρχείο της Μονής φυλάσσεται μεγάλος αριθμός λυτών εγγράφων, που σχετίζονται με το Μετόχιο κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, και βοηθούν στην ανασύνθεση της ιστορίας του. Το παλαιότερο είναι δικαιοπρακτικής φύσεως, φέρει ημερομηνία 9 Ιανουαρίου 1696, και παρέχει έμμεση μαρτυρία για την κατοχή γης από τη Μονή Κύκκου στην περιοχή του (9). Πολλά άλλα ανήκουν στο αρχείο οθωμανικών εγγράφων της Μονής, φέρουν χρονολογίες από τα μέσα του 18ου μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα, και μαρτυρούν τη συνεχή λειτουργία του, την παραγωγή σιτηρών σε αυτό και τη φορολογία τους (10), ενώ αρκετά άλλα αναφέρονται σε ζητήματα παραχώρησης άδειας για την επισκευή των θυρών και την επιδιόρθωση των μαρμάρων του πατώματος της εκκλησίας, της στέγης και των τοίχων της αυλής (11).

Παρόμοιες αναφορές εντοπίζονται επίσης και σε χειρόγραφους Κώδικες του Αρχείου της Μονής, όπως για παράδειγμα στον Κώδικα 54, όπου καταγράφονται τα έσοδα και έξοδά του, σε χρήμα και σε γεωργικά προϊόντα, μεταξύ των ετών 1813 και 1819, καθώς και αναφορά στον διαμοιρασμό 27 καπών στους καμηλάρηδες και τους βοσκούς, που βρίσκονταν στην υπηρεσία του (12), αριθμός αρκετά σημαντικός για τα οικονομικά δεδομένα της εποχής.

Ακόμη, στους Κώδικες 49 και 51, που περιέχουν καταγραφές για τις γεωργικές δραστηριότητες της Μονής, κατά τα έτη 1813 έως 1841, ο πρώτος, και 1818 έως 1881, ο δεύτερος, αναφέρεται ότι είχε στην κατοχή του 1,115 σκάλες καλλιεργήσιμης γης (13), ενώ στον Κώδικα 56, που περιέχει παρόμοιες πληροφορίες μεταξύ των ετών 1844 έως 1890, σημειώνεται ότι παράγονταν σε αυτό μεγά-

λες ποσότητες από λάδι, βαμβάκι, λινάρι, σιτηρά και όσπρια, όπως κουκιά και λουβί. Στον ίδιο Κώδικα αναφέρεται ακόμη, ότι εκτρέφονταν σε αυτό κόττες, χήνες, γάλοι, αιγοπρόβατα και αγελάδες, που απέδιδαν σημαντικές ποσότητες γαλακτοκομικών προϊόντων και δερμάτων, καθώς και διάφορα άλλα ζώα, όπως γαϊδούρια, άλογα και βόδια, που ήταν απαραίτητα για τις γεωργικές εργασίες και το όργωμα, γεγονός που καταδεικνύει και το μέγεθος των γεωργοκτηνοτροφικών δραστηριοτήτων του (14).

Αρκετές πληροφορίες για το Μετόχιο σώζονται επίσης σε χειρόγραφα και έγγραφα του Αρχείου της Μονής των χρόνων της Αγγλοκρατίας, καθώς και σε δημοσιεύματα του κυπριακού τύπου. Για παράδειγμα, από αντίγραφο επιστολής, ημερομηνίας 12 Μαρτίου 1879, του Ηγουμένου Κύκκου (1862-1890) Σωφρονίου προς τη βρετανική διοίκηση, που αναγράφεται στον Κώδικα 53, σημειώνεται ότι υπήρχαν σε αυτό δύο νερόμυλοι, οι οποίοι άλεθαν σιτηρά μόνο κατά τη χειμερινή περίοδο, αφού δεν υπήρχε επαρκής ποσότητα νερού για ολόχρονη χρήση τους (15). Ακόμη, σε επιστολή, ημερομηνίας 21/3 Φεβρουαρίου 1891, του Ηγουμένου Κύκκου (1890-1891) Γερασίμου προς τον διευθυντή του Κτηματολογικού Γραφείου Λευκωσίας αναφέρεται ότι είχε στην κυριότητά του 500 στρέμματα γης, που χρησιμοποιούνταν ως βοσκότοποι (16). Επίσης σε αντίγραφο εγγράφου, ημερομηνίας 18 Ιανουαρίου 1897, σημειώνεται ότι διέμεναν σε αυτό πέντε Ιερομόναχοι (17), που καταδεικνύει και τη σημαντική στελέχωσή του από μέλη της αδελφότητας.

Σύμφωνα με τους ισολογισμούς των οικονομικών ετών της πρώτης δεκαετίας του 1910, που δημοσιεύτηκαν στον τύπο της εποχής, τα εισοδήματα του Μετοχίου ξεπερνούσαν πολλές φορές τα αντίστοιχα της κεντρικής Μονής και υστερούσαν μόνο αυτών του Μετοχίου του Αγίου Προκοπίου. Για παράδειγμα, κατά το οικονομικό έτος 1910-1911 τα έσοδα από το Μετόχιο του Αγίου Προκοπίου ανέρχονταν στις 1,806 λίρες, από τον Ξηροπόταμο στις 1,548 και από την κεντρική Μονή στις 1,334 (18).

Η αδελφότητα της Μονής Κύκκου απέδιδε πάντοτε μεγάλη σημασία στο Μετόχιο και τη συμβολή του στην οικονομική αυτάρκεια της Μονής. Γι' αυτό και το 1912 ο τότε Ηγούμενος (1911-1937) Κλεόπας μερίμνησε για την ανοικοδόμησή του, τον εξωραϊσμό του περιβάλλοντος χώρου και τη δενδροφύτευση των παραθαλάσσιων εκτάσεών του

(19). Σταδιακά η καλλιεργήσιμη γη και οι βοσκότοποι του αυξήθηκαν σε σχέση με τους αντίστοιχους των χρόνων της Τουρκοκρατίας και το 1928 ανήλθαν στα 4,134 στρέμματα (20). Από την απογραφή του 1931 πληροφορούμαστε ότι 2,000 σκάλες από αυτά ήταν καλλιεργήσιμες και πως στο Μετόχιο ήταν φυτευμένα 1,000 ελαιόδενδρα και υπήρχαν 59 άλογα, μουλάρια, γαϊδούρια και βόδια για τις γεωργικές εργασίες. Στην ίδια απογραφή σημειώνεται επίσης ότι διέμενε σε αυτό σημαντικός αριθμός εργαζομένων, που ανερχόταν στους 47 άρρενες και 44 γυναίκες, προφανώς σύζυγοι και θυγατέρες των

πρώτων (21).

Το Μετόχιο του Ξηροποτάμου ήταν άμεσα συνδεδεμένο με την παρακείμενη κοινότητα της Πεντάγειας, οι κάτοικοι της οποίας απασχολούνταν στις διάφορες εργασίες του. Οι δε μοναχοί του συνέβαλαν σε μεγάλο βαθμό στην ανάπτυξη της παιδείας της και στη βελτίωση των συνθηκών ζωής των κατοίκων της, όπως το 1917, οπότε κατέβαλαν τις δαπάνες ανέγερσης του κτηρίου του δημοτικού σχολείου (22), και το 1927, που ίδρυσαν Ταμειυτήριο για τη στήριξη της οικονομίας της (23). ■

Βιβλιογραφία

1. Εφραίμ Αθηναίου, *Η περιγραφή της Σεβασμίας και Βασιλικής Μονής Κύκκου, Ενετία 1751*, σ. 34.
2. Κώστα Κωνσταντινίδη, *Η Διήγησις της Θαυματουργής Εικόνας της Θεοτόκου Ελεούσας του Κύκκου, Λευκωσία 2002*, σ. 110, 194, 218 και 238, αντιστοίχως.
3. Για το Μετόχιο του Ξηροποτάμου μέχρι πρόσφατα είχαν δημοσιευτεί δύο πολύ σύντομες αναφορές, από τους Ηγούμενο Κύκκου Χρυσόστομο, *Η Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή του Κύκκου, Κύπρος 1969*, σ. 98 και Ανώνυμο, «Ξηροπόταμος μοναστήρι», *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 14ος, Λευκωσία 1991, σ. 325.
4. Μιχάλη Πασχάλη, *Πεντάγυια, Λευκωσία 2005*, σ. 69-71, 102.
5. *Μαρτυρία π. Ευγενίου (καλοκαίρι του 1999)*. Επίσης βλ. Μιχάλη Πασχάλη, *Πεντάγυια*, ό.π., σ. 81.
6. Το έγγραφο εντόπισε και δημοσίευσε, μαζί με άλλα σχετικά, ο Ζιλ Γκριβώ, «*Η Ιερά Μονή Κύκκου και τα εισοδήματά της στα 1553*», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου 1(1990)61-62, 68-70*. Πρόκειται για γραπτή έκθεση του Ζουάν Σωζομένου προς τους Αρχηγούς του Συμβουλίου των Δέκα της Βενετίας, που αναφέρεται στα περιουσιακά στοιχεία της Μονής Κύκκου.
7. Βλ. Άντρου Παυλίδη, *Η Κύπρος ανά τους αιώνες μέσα από τα κείμενα ξένων επισκεπτών της*, τ. Γα, Λευκωσία 1995, σ. 1085, και Σταύρου Λαζαρίδη, *Emile Deschamps: Στην Κύπρο, τη χώρα της Αφροδίτης, Λευκωσία 2005*, σ. 130, αντιστοίχως.
8. Για τη μεταφορά της Αγίας Εικόνας στη Λευκωσία, μέσω του Μετοχίου, το 1781 και το 1887 βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, *Κυκκώτικα Μελετήματα*, τ. Αα, Λευκωσία 1997, σ. 28 και 38, αντιστοίχως.
9. Στυλιανού Περδίκη, *Δικαιοπρακτικά Έγγραφα Ιεράς Μονής Κύκκου 1619-1839*, τ. Αα, Λευκωσία 1998, σ. 87.
10. Βλ. Ιωάννη Θεοχαρίδη, *Οθωμανικά Έγγραφα 1572-1839*, τ. Β', Λευκωσία 1993, σ. 881, τ. Γα, Λευκωσία 1993, σ. 1237, 1267, 1291, 1293, 1587, 1625 και τ. Δα, Λευκωσία 1993, σ. 1707, 1949· Του ιδίου, *Οθωμανικά Έγγραφα 1840-1912*, τ. Α', Λευκωσία 1999, σ. 7-9, 63, 107, 197, 215, 217, 335-337 και τ. Β', Λευκωσία 1999, σ. 761, 847-859, όπου δημοσιεύονται τα έγγραφα με ημερομηνία 13.8.1760 - 4.7.1761, 27.10.1779, 20.9.1780, 18.3.1781, 25.5.1781, 24.1.1795,

- 12.3.1797, 1.6.1804, 9.6.1819, 2.4.1841, 2.12.1850, 18.3.1853, 27.2.1867, 22.7.1862, 1.9.1862, 13.2.1869, 16.5.1880 και 8.8.1907.
11. Βλ. Ιωάννη Θεοχαρίδη, *Οθωμανικά Έγγραφα 1572-1839*, τ. Γ', ό.π., σ. 1227, 1245, 1273, 1451, όπου δημοσιεύονται τα έγγραφα με ημερομηνία 29.6.1779 και 2.12.1779, 10.10.1780 και 2.6.1788.
12. Για τις αναφορές αυτές βλ. Μιχάλη Μιχαήλ, *Ο Κώδικας 54 της Ιεράς Μονής Κύκκου και οι οικονομικές δραστηριότητές της (1813-1819)*, Λευκωσία 2001, σ. 89-90, 429.
13. Μιχάλη Μιχαήλ, *Το τοιφλίκι της οθωμανικής περιόδου. Μοναστηριακά τοιφλίκια στους Κώδικες 49 (1813-1841) και 51 (1818-1881) της Ιεράς Μονής Κύκκου*, Λευκωσία 2005, σ. 135.
14. Μιχάλη Μιχαήλ, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στο οθωμανικό οικονομικό πλαίσιο με βάση τον Κώδικα 56 (1844-1890)*, Λευκωσία 2003, σ. 85-86, 92-93, 98, 102, 115.
15. Ιωάννη Θεοχαρίδη, *Ο Κώδικας 53 της Ιεράς Μονής Κύκκου*, Λευκωσία 2004, σ. 184.
16. Μακάριου Τηλλυρίδη, *Ανέκδοτος αλληλογραφία Ιεράς Μονής Κύκκου 1891-1897*, Λευκωσία 1996, σ. 15.
17. Μακάριου Τηλλυρίδη, *Ανέκδοτος αλληλογραφία*, ό.π., σ. 166.
18. Κωστή Κοκκινόφτα, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1912-1920)*, Λευκωσία 2004, σ. 126-132, όπου παρατίθενται λεπτομερή στοιχεία για τους ισολογισμούς αυτούς.
19. Κωστή Κοκκινόφτα, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1912-1920)*, ό.π., σ. 122-123.
20. Θεοχάρη Σταυρίδη, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στα Βρετανικά Αποικιακά Αρχεία 1930-1939*, Λευκωσία 1999, σ. 150, 182.
21. Θεοχάρη Σταυρίδη, *Η Ιερά Μονή Κύκκου*, ό.π., σ. 153-154, 236-237.
22. Βλ. Φωνή της Κύπρου, 7/20.10.1917 [=Κωστή Κοκκινόφτα, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1912-1920)*, ό.π., σ. 539].
23. Βλ. Φωνή της Κύπρου, 29.1.1927 [=Κωστή Κοκκινόφτα, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1921-1930)*, Λευκωσία 2006, σ. 404].